

Professional Ethics Components in Traditional Architecture From the Perspective of “Bahram Oleiki”

Maryam Ghasemi Sichani¹

Abstract

One of the subjects that has always been paid attention to by human beings is the topic of professional ethics that has had similarities and different patterns based on the ideology diversity and the definition of ethics in different societies. Nowadays in Iranian architecture, despite the presence of patterns for the development of professional ethics and the promotion of prominent patterns, no serious effort has been made; One of the main causes for this is the lack of accurate inquiry into the work style and the manner of working of the great traditional architects, in particular, masters as one of the most important oral resources. By this description, the researcher has sought to extract the components of professional ethics from the perspective of one of the Isfahan traditional architecture masters, Master Bahram Oleiki. For the Isfahan Traditional practitioners, in terms of quality of work and ethics, he has been one of the distinguished architects and restorers of Isfahan architecture in the contemporary era. The current study was conducted using qualitative method and purposive sampling, library documents and semi-structured interviews at Master Bahram Oleiki's workshops. After conducting the interviews, the researcher analyzed their qualitative content. The results of the present study have been classified into two sets: a) ethical indicators related to work and construction of the building and b) ethical indicators related to the training of the apprentice. Trust in God and the negation of human-based approach, believing that work is a worship, belief in action and perseverance in work (in the first set), and adherence to the master-student system, spending time identifying the apprentices' talents, concomitant repulsion and attraction in training the pupils and comprehensive teaching of the working principles to them (in the second set), were some of the professional ethics components of traditional architecture from the perspective of Master Oleiki.

Keywords: Component, Professional Ethics, Traditional Architecture, Master Bahram Oleiki.

1. Associate Professor of Islamic Azad University, Isfahan (Khorasgan), Iran. mghasemi@khuif.ac.ir

مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای در معماری سنتی از منظر استادکار «بهرام الیکی»

مریم قاسمی سیجانی*

چکیده

یکی از مباحثی که همواره مورد توجه انسان بوده، مبحث اخلاق‌مداری در حرفه است که بر اساس تنوع ایدئولوژی و چیستی اخلاق در جوامع مختلف، دارای تشابهات و الگوهای بوده است. امروزه در معماری ایران، علی‌رغم حضور الگوها، برای توسعه اخلاق حرفه‌ای و ترویج الگوهای شاخص، تلاش جدی انجام نگرفته است که از علل اساسی آن می‌توان به عدم کاوش دقیق در شیوه کار و منش حرفه‌ای بزرگان معماری سنتی، به‌ویژه استادکاران (که معدود منابع اصیل شفاهی به‌جای مانده محسوب می‌شوند)، اشاره کرد. با این وصف، در پژوهش حاضر، محقق در پی استخراج مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای از منظر استاد «بهرام الیکی»، از استادکاران معماری سنتی اصفهان، بوده است. این استادکار از نگاه دست‌اندرکاران معماری سنتی اصفهان از نظر کیفیت کار و اخلاق‌مداری، یکی از استادکاران و مرمت‌گران شاخص معماری اصفهان در دوره معاصر است. پژوهش حاضر با روش کیفی و با بهره‌گیری از اسناد کتابخانه‌ای و مصاحبه‌های

* دانشیار معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، ایران.

نیمه‌ساختاریافته در محل کار گاه‌های مرمتی استادکار انجام شده و پژوهشگر پس از انجام مصاحبه‌ها، به تحلیل محتوای کیفی آن‌ها پرداخته است. نتیجه این پژوهش، دستیابی به دو دسته مؤلفه بود: الف) مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با کار و ساخت بنا؛ ب) مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با تربیت شاگرد. توکل به خدا و نفی انسان‌مداری، تلقی عبادی از کار، اتقان در عمل و پشتکار (در دسته الف) و پایبندی به نظام استاد-شاگردی، صرف وقت برای شناسایی استعداد شاگردان، دافعه و جاذبه توأمان در تربیت شاگردان و آموزش جامع اصول کار به شاگردان (در دسته ب)، از جمله مؤلفه‌های اخلاقی حرفه‌ای در معماری سنتی از منظر استادکار الیکی است.

کلیدواژه‌ها

مؤلفه، اخلاق حرفه‌ای، معماری سنتی، استادکار بهرام الیکی.

مقدمه

امروزه به تبع تطور مفهوم حرفه (Profession)، تنوع و درهم‌تنیدگی حرفه‌ها و مسائل فراوان برخاسته از جهانی شدن، توجه به اخلاق حرفه‌ای (Professional ethics)، جایگاهی راهبردی در محیط جهانی کسب‌وکار یافته است. بررسی‌ها حاکی از آن است که علی‌رغم آنکه کشور ایران از میراث باارزشی در زمینه اخلاق حرفه‌ای برخوردار است، در رشد اخلاق کسب‌وکار در دوران معاصر، از جوامع صنعتی عقب مانده است.

از دیگر سو، با عنایت به جایگاه معماری سنتی در کشور ما که طی قرون متمادی، از طریق هنرمندان با حفظ آداب معنوی، سینه‌به‌سینه همچون میراثی گرانقدر به ما رسیده است، مفهوم اخلاق حرفه‌ای در این زمینه جایگاه ویژه‌ای دارد. در این میان، استادکاران معماری سنتی ایران (به‌منزله منابع شفاهی)، مبانی و اطلاعات ارزشمندی

در زمینه اخلاق حرفه‌ای در معماری دارند که خود نیز به این مبانی پایبندند. گفتنی است استادانی همچون استاد «بهرام الیکی»، آخرین بازماندگان از نسل استادکارانی هستند که به شیوه سنتی و با بهره‌گیری از اخلاق اسلامی به مرمت بناهای تاریخی پرداخته‌اند. از این رو، ضرورت دارد این استادکار در جایگاه یک منبع ارزشمند تاریخ معماری شفاهی و متخلق به اخلاق اسلامی، از حیث مؤلفه‌های اخلاقی مورد توجه قرار گیرد.

لذا پژوهشگر در این تحقیق درصدد است با تحلیل محتوای مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته متعدد که در سال‌های متمادی در محل کارگاه‌های مرمتی استادکار بهرام الیکی^۱ (به‌عنوان استادکار سرآمد در حوزه معماری سنتی و مرمت بناهای تاریخی اصفهان) انجام شده است، مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای در معماری سنتی را از منظر این استادکار استخراج و ارائه کند.^۲

سؤال اصلی تحقیق این است که مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای در معماری سنتی از منظر استادکار بهرام الیکی کدام است؟

در ادامه، پیشینه مختصری از موضوع بحث که در واقع مبانی نظری بحث و نظرها و آراء دانشمندان اخلاق اسلامی در حوزه معماری است، ارائه می‌شود:

حکیمان مسلمان همچون فارابی درباره نسبت هنر و اخلاق اندیشیده‌اند. تحلیل آراء فیلسوفان مسلمان ایرانی درباره نسبت بین هنر و اخلاق، محتاج شناخت منابع آنان است.

۱. بنا به گفته خود استاد، «الیکی» از کلمات اصیل فارسی و به معنی کسی است که خرمی و سرسبزی ایجاد می‌کند.

۲. پژوهشگر بر این باور است که مطالعاتی از این دست، به منظور بازیابی مبانی اخلاقی مورد نظر معماران و استادکاران و همچنین، شناساندن و معرفی آن‌ها به جامعه به این دلیل که بیشتر این معماران و استادکاران یا نام خود را بر بنایی که می‌ساختند یا مرمت می‌کردند، ثبت نکرده‌اند یا آن بناها، طی زمان از میان رفته و یا نویسندگان و مورخان نیز در ثبت نام آن‌ها اهمی نکرده‌اند، ضروری است. این مطالعه با ارائه زندگی‌نامه مختصری از استادکار منتخب همراه است.

آراء فیلسوفان یونانی چون فیثاغوریان، افلاطون، ارسطو و افلوپین، از منابع مهم و مؤثر در شکل‌گیری دیدگاه حکمای مسلمان است. آموزه‌های اسلامی از دیگر منابع مؤثر است، لیکن از آنجا که بررسی دیدگاه این فیلسوفان یونانی و یافتن ردپای آن در نظریات فلاسفه مسلمان ایرانی در نسبت بین هنر و اخلاق، از حوصله این بحث خارج است، به ذکر چند نکته در این باره بسنده می‌شود:

الف) فقدان منابع و تحقیقات کافی درباره بنیان‌های نظری هنر توسط حکما و اندیشمندان ایرانی و اسلامی از یک سو و اقبال نقادانه بخش مهمی از این متفکران به حکمت و فلسفه یونانی از سوی دیگر (پس از نهضت ترجمه)، ردپای تحقیق و تأمل در مبانی نظری هنر یا مباحث جزئی‌تر و تخصصی‌تری چون اخلاق و هنر را تا مرز تأملات فلسفی فیثاغوریان، افلاطون، ارسطو و... فرامی‌برد که امری ضروری و ناگزیر است. تأثیرپذیری حکمای مسلمان و اعتقاد این حکما به فرازهای مهم فلسفه و حکمت یونان در مواردی، سبب شکل‌گیری نظریه‌هایی بر بنیاد اصول حکمت یونانی گردید. لذا گاه ردیابی اندیشه حکمای مسلمان ایرانی درباره مسائلی همچون اخلاق و هنر، از مطالعه دقیق رویکرد حکمای بزرگی چون فارابی و ابن‌سینا حاصل می‌شود.

ب) حضور اسلام در ایران و شکل‌گیری نظریه‌های تأسیسی درباره هنر از جمله: حذف صورتگری انسان، تأکید بر پرهیز از هرگونه عریان‌نگاری و تقدس خوشنویسی به منزله بستر نگارش زیبایی‌شناسانه قرآن به برجسته‌شدن حضور اخلاق در هنر و گرایش به مفاهیم معنوی انجامید.

ج) نفی و انتقاد وسیع افلاطون به هنر (به دلیل کارکردهای بعضاً غیراخلاقی آن) و نیز تأکید ارسطو بر کارکرد کاملاً اخلاقی هنر، بر اندیشه حکمای مسلمان در ظهور بعضی از این نظریه‌ها مؤثر واقع گردید.

د) پیوند وسیع و وثیق حکمت و صناعت و نیز فن و فتوت، به ظهور فتوت‌نامه‌هایی در تمدن اسلامی-ایرانی انجامید که مهم‌ترین مصادر و مراجع اخلاق کاربردی در هنر و صناعت ایرانی-اسلامی هستند. در این فتوت‌نامه‌ها جهت، نوع و شیوه اجرای صناعت بر اساس متون دینی، عرفانی و حکمی تبیین گشت و هنرمند و صناعت‌گر بر بنیاد نوعی سلوک عرفانی و تحت تعالیم آداب معنوی به خلق و آفرینش آثار هنری پرداختند (بلخاری، ۱۳۸۹، ص ۱۱۷-۱۴۵).

در ادامه، به شماری از مطالعات مرتبط با موضوع پژوهش، هم در حوزه اخلاق در هنر و معماری و هم در حوزه استادکاران معماری، اشاره می‌شود:

۱. ولی‌زاده اوغانیو و وفایی پورسرخابی (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «اخلاق و ارتباط آن با معماری»، با روش تحقیق اسنادی، به تبیین ارتباط اخلاق و معماری پرداخته‌اند. آنان ارتباط اخلاق و معماری را در سه حوزه کلی بررسی کرده‌اند:

الف) اخلاق در حرفه معماری (اخلاق حرفه‌ای یا اخلاق شخص معمار)؛

ب) اخلاق در معماری (صفات ساختمانی)؛

ج) اخلاق متأثر از محصول عمل معماری.

۲. اسدی، سعیدی و بیک محمدی (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «لزوم پایبندی و تعهد به اخلاق در معماری»، از طریق واکاوی در فتوت‌نامه‌ها به بررسی اخلاق در معماری پرداخته‌اند.

۳. صفایی‌پور (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان «فهم معماری سنتی از منظر معمار سنتی»، با استفاده از روش تحلیل محتوا، به مستندسازی بخشی از تاریخ شفاهی معماری سنتی مربوط به خانواده رضایت (یکی از خاندان‌های معماران سنتی معاصر ایران) پرداخته است.

۴. آقاشریفیان (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «سنت‌های اخلاقی در

هنرهای سنتی-اسلامی با تأکید بر سنت‌های آموزشی»، درصدد بوده به

دو سؤال اصلی پاسخ دهد: سنت‌های اخلاقی در بعد آموزش هنر (آداب استادی و شاگردی) چیست و دارای چه ابعادی است؟ و سنت‌های اخلاقی و آداب معنوی در میان اندیشمندان و هنرمندان گذشته بر اساس «آداب المتعلمین» و فتوت‌نامه‌ها چه جایگاهی داشته است؟

۵. دیزجی، وفامهر و کشتکار قلاتی (۱۳۸۹) در تحقیقی با عنوان «اخلاق در معماری»، به مقایسه آموزش معماری نوین و سنتی و تأثیر آن در اخلاقیات پرداخته‌اند. نتایج این مطالعه نشان داده است که الگوپذیری از معماری سنتی می‌تواند روش مناسبی برای تدوین مقررات اخلاقی حرفه معماری در نظر گرفته شود.

۶. در مجموعه مقالات «اخلاق حرفه‌ای در تمدن ایران و اسلام» که فرامرز قراملکی (۱۳۸۸) گردآوری کرده است، در چندین مقاله، موضوع اخلاق حرفه‌ای از جنبه‌های گوناگون بررسی شده است. در یکی از مقالات (نوشته فتح‌الله‌زاده)، اخلاق مشاغل نزد پیشدادیان و کیانیان بررسی شده است. قراملکی نیز در این مجموعه مقالات، ضرورت روی آوردن به اخلاق حرفه‌ای، چیستی اخلاق حرفه‌ای، سطوح و ابعاد اخلاق در حرفه و مسئولیت‌های اخلاقی در حرفه را مورد توجه قرار داده است.

۷. رحیمی (۱۳۸۷) در مطالعه‌ای با عنوان «آموزش اخلاق در هنر معماری» به بیان اصول اساسی و پایدار نظام حاکم بر معماری سنتی ایران، از جمله توجه به خودسازی و پیراستن درون از کدورات دنیایی و توأم شدن هر حرکتی با ذکر زیبایی و قلبی، پرداخته است.

۸. صادقی (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان «اخلاق هنری و هنر اخلاقی»، پس از ارائه تعریف لغوی و اصطلاحی هنر، اخلاق و هنر اخلاقی، به بررسی موضوع حاکمیت یا عدم حاکمیت اخلاق در هنر می‌پردازد و شش مؤلفه اخلاقی شدن هنر را تبیین می‌کند.

گفتنی است علت پرداختن مقاله حاضر به «استخراج مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای از منظر استادکار بهرام الیکی» آن است که وی یکی از آخرین بازماندگان از نسل استادکاران معماری سنتی ایران بود که با تلاش مجدانه توانست ضمن حفظ آثار تاریخی، برای انتقال دانش و مهارت خود در زمینه مرمت آثار تاریخی به دیگر نسل‌ها، شاگردانی را نیز تربیت کند. پایبندی او به اصول اخلاق حرفه‌ای باعث شد مرمت بسیاری از بناهای تاریخی را به وی بسپارند.

«وی در سال ۱۳۴۰ به تنهایی توانست قدم‌های بلند و ارزشمندی در جهت حفظ و مرمت آثار تاریخی اصفهان بردارد و طی چهار سال کارهای بزرگی انجام دهد که از آن جمله می‌توان مهار و استحکام بخشی ستون‌های شبستان جنوبی مسجد جامع عتیق مربوط به زمان دیلیمان، مرمت طاق‌های اطراف گنبد شمالی این مسجد و احیای بدنه و طاق‌های بازار اطراف میدان را نام برد (<http://www.isfahancht.ir/Fa.aspx?p=245>).

پژوهش حاضر، به روش کیفی و بر اساس تحلیل محتوای مصاحبه‌ها انجام شده است. با توجه به اینکه سؤال اصلی پژوهش بر موضوعی کاملاً کیفی (مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای) متمرکز است، مصاحبه‌ها به‌طور نیمه‌ساختاریافته اجرا شد. انتخاب این قالب گردآوری، ضمن آنکه به معمار اجازه می‌دهد آزادانه از موضوعات مورد نظر خود سخن بگوید، امکان هدایت کلی مسیر مصاحبه را فراهم می‌آورد. همچنین، به‌منظور ارتباط عمیق با جهان ذهنی استادکار منتخب، تلاش شد مصاحبه در موقعیتی طبیعی و راحت برای ایشان انجام شود؛ از این رو، تمام مصاحبه‌ها در کارگاه‌هایی که استادکار در آن‌ها مشغول به کار بود، اجرا شد.^۱ سؤالات اصلی در این مصاحبه عبارت بودند از:

۱. گفتنی است بازه زمانی انجام این مصاحبه‌ها، بیست سال (۱۳۷۶ تا ۱۳۹۶) است. محقق در این مدت به‌طور مستمر از کارگاه‌های مرمتی استادکار بازدید و با ایشان مصاحبه کرده است. لازم است گفته شود که در این مقاله، تنها بخشی از مصاحبه‌های مذکور که درباره اخلاق حرفه در معماری سنتی است، تجزیه و تحلیل شده و ارائه مباحث دیگر نیازمند نگارش مقالات بعدی است.

۱. مختصری از زندگی خانوادگی و حرفه‌ای خود را شرح دهید.
۲. شما چگونه کار مرمت‌گری را یاد گرفتید؟
۳. چه اصول اخلاقی را در کار معماری و مرمت مهم می‌دانید؟
مثال بزنید.
۴. چه اصول اخلاقی را در تربیت شاگرد مهم می‌دانید؟ مثال بزنید.
۵. استادکاران قدیم در کار خود به چه ارزش‌های اخلاقی پایبند بودند؟
۶. چرا کار استادکاران قدیم ماندگار می‌شد؟
۷. چه توصیه‌هایی برای هنرمندان معاصر دارید؟
۸. وقتی می‌خواستید یک طرح بزنید چه کار می‌کردید؟
۹. سؤالاتی که در حین مصاحبه با توجه به گفته‌های استاد، برای شفاف‌شدن موضوع پرسیده می‌شد.

پژوهشگر پس از انجام مصاحبه‌ها، از روش تحلیل محتوای کیفی برای تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده، استفاده کرد. تحلیل محتوا یعنی روش خلاصه کردن و تحلیل کمی پیام‌ها که بر روش علمی استوار است (Neuendorf, 2011).

در این روند، پس از استماع گفت‌وگوهای استادکار، مصاحبه‌های شفاهی به متن مکتوب تبدیل و از میان آن‌ها مقولات که همان کدهای اساسی و کلیدی هستند، استخراج شد.

از جمع‌بندی مقولات مرتبط با توجه به پیشینه و مباحث نظری، مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای از منظر استادکار به دست آمد. این تجزیه و تحلیل، بر مبنای عقل، تفکر و استدلال انجام شده است. بعضی از مقولات و مؤلفه‌های حاصل، بدان دلیل که طبق نظر استادان، مؤلفه اخلاق حرفه‌ای نیست و رویکرد توصیه‌ای ندارد، در نتایج نهایی ارائه نشد.

تعریف مفاهیم

الف. مؤلفه (Component):

مؤلفه در لغت به معنی سازه، سازنده و تشکیل دهنده است (حق شناس و همکاران، ۱۳۸۳، ص ۲۷۵) و در اصطلاح، تعدادی امور مشابه در یک سازه را مؤلفه می‌نامند. در «فرهنگ وبستر»، مؤلفه بخشی از یک کل یا بخش ضروری از چیزی معنا شده است (Webster, 1998, p. 200). در پژوهش حاضر، منظور از مؤلفه، اجزا یا بخش‌های تشکیل دهنده اخلاق حرفه‌ای است.

ب. اخلاق حرفه‌ای:

اخلاق حرفه‌ای^۱، گونه‌ای از اخلاق کاربردی (Applied Ethics) است که مسائل اخلاقی‌ای را که توسط هنرمندان، شاغلان فنون و حرفه‌ها نظیر پزشکان، وکلا، کارگران و ... تجربه می‌شوند، بررسی می‌کند و به دنبال مطالعه و فهم مبانی ارزش‌ها و الزامات حرفه‌ای و مسئولیت اخلاقی فرد است؛ مسئولیت‌های سه‌گانه:

۱. تعریف حرفه: واژه حرفه، کاربردهای فراوانی دارد و مفهوم آن نیز از تطور تاریخی فراوانی برخوردار است. عام‌ترین کاربرد حرفه، به معنای «پیشه، شغل، کار و کسب است» (دهخدا، ۱۳۸۵، ص ۸۸۶۰). تعریف اصطلاحی حرفه، از دیرباز با کار و حتی شغل متفاوت بوده است. توجه به تمایز این دو واژه مهم است؛ برای مثال، بردگی حرفه نیست، اما بردگان کار می‌کنند. راهزنی را نیز حرفه نمی‌دانیم؛ هرچند که آنان نیز به کار مشغول‌اند (فرامرز قراملکی و دیگران، ۱۳۹۶، ص ۱۶).

تعریف اخلاق: اخلاق در لغت، جمع واژه «خلق» به معنی خوی‌هاست (آهنگری، ۱۳۸۶، ص ۱۱). در لغت‌نامه دهخدا، درباره واژه اخلاق آمده است: «خُلُق و خُلُق، واژه‌ای عربی به معنی خوی، طبع، نهاد، سرشت، خصلت، مزاج، طبیعت، مشرب و سیرت است. اخلاق، اسم و جمع خُلُق و به معنای خوی‌هاست» (دهخدا، ۱۳۸۵، ص ۹۹۲۵). در فرهنگ معین نیز ذیل واژه اخلاق آمده است: «اخلاق، دانش بد و نیک خوی‌ها و تدبیر انسان است برای نفس خود یا یک تن خاص. اخلاق در لغت جمع خُلُق (به ضم اول و دوم) و خُلُق (به ضم اول و سکون دوم) است» (معین، ۱۳۸۶، ص ۱۰۱۲).

راغب اصفهانی درباره معنای خلق می‌گوید: «خُلُق (به ضم اول) به قوا و سجایایی که با بصیرت (چشم دل) درک می‌شوند، اختصاص دارد، ولی خُلُق (به فتح اول) به هیئت، اشکال و صورت‌هایی که با چشم ظاهر قابل رؤیت و درک هستند، اختصاص دارد» (راغب، ۱۴۲۳ق، ص ۲۹۷). در زبان انگلیسی هم از اخلاق، با دو واژه Ethics و Morality تعبیر می‌شود و گاه فرق‌هایی نیز بین این دو واژه و کاربردهای آنها در متون و محاورات عرفی و اصطلاحی در نظر گرفته می‌شود (پایا، ۱۳۸۶، ص ۵۲).

۱. فرد در قبال خود و دیگران در زندگی.

۲. در قبال خود و دیگران در زندگی شغلی.

۳. صنف و سازمان در قبال محیط داخلی و خارجی.

اخلاق حرفه‌ای، به منزله شاخه‌ای از دانش اخلاق، به بررسی تکالیف اخلاقی در یک حرفه و مسائل اخلاقی آن می‌پردازد و در تعریف حرفه، آن را فعالیت معینی می‌دانند که موجب هدایت فرد به موقعیت تعیین شده همراه با اخلاق خاص است (فرامرز قراملکی، ۱۳۸۸، صص ۲۰ و ۹۹-۱۰۶).

ج. معماری سنتی:

با بررسی مترادف‌های رایجی که برای این اصطلاح به کار می‌رود، چنین استنباط می‌شود که معماری سنتی از چهار بار «زمان» (معماری تاریخی، معماری قدیمی و...)، مکان (معماری محلی، معماری بومی و...)، «فرهنگ» (معماری خودی، معماری اصیل، معماری باهویت) و «معنا» (معماری بامعنا، معماری باارزش و...) برخوردار است.

از آن رو که این چهار عامل متغیرند، بیان تعریفی که در همه وضعیتهای مصداق یابد، امکان‌پذیر نیست، اما می‌توان به شماری از صفات کلیدی این معماری، اشاره کرد: بررسی لغوی واژه سنت، پیدا کردن سرچشمه سنت و یافتن تاریخچه پیدایش و استفاده از این واژه در جامعه. ضمن صرف نظر از ارائه توضیحات درباره این صفات کلیدی، در یک جمع‌بندی می‌توان گفت سه ویژگی اساسی معماری سنتی، عبارت‌اند از:

الف. معماری سنتی، محصول روشی سنتی در طراحی و ساخت است؛

ب. معماری سنتی، دارای الگوهای است که تبلور فرهنگ جامعه است و طی زمان استمرار یافته و دست‌به‌دست و منتقل شده است؛

ج. معماری سنتی، با امر قدسی مرتبط و گونه‌ای معماری باارزش و بامعناست (صادقی‌پی، ۱۳۸۸، صص ۱۴-۱۵).

د. معمار (استادکار) سنتی:

در پژوهش حاضر، منظور از استادکار سنتی، طراح، سازنده یا طراح - سازنده و یا مرمت‌گر بخشی یا کل بنای سنتی به روش‌هایی است که در معماری سنتی متداول بوده است.

هـ اخلاق حرفه‌ای در معماری:

اخلاق در هر حرفه‌ای، تأثیر چشمگیری بر فعالیت‌ها و نتایج و اعتلای آن حرف دارد. معماری از جمله هنرهای سنتی است که به سبب ماهیت شغلی و حرفه‌ای خاصش، نیازمند تعهدات اخلاقی است (نازی‌دیزجی و دیگران، ۱۳۸۹، ص ۴). معماری، حرفه‌ای است که با حل مشکلات و اعتلای فضای زندگی مرتبط با اخلاق و حقوق انسانی پیوند دارد. معمار با طراحی مناسب و اصولی و اخلاق‌مند می‌تواند راه را برای رسیدن به این مهم هموار سازد. از آن‌رو که حسن مخلوق در گرو حسن خالق است، اندیشه و روح معمار، در معماری به ظهور می‌رسد (ندیمی، ۱۳۸۶، ص ۱۲۸؛ پیشوایی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۱۸).

تصویر (۱): زنده‌یاد استادکار بهرام الیکی

معرفی استادکار بهرام الیکی^۱

استاد بهرام الیکی، در سال ۱۳۲۱ در محله دردشت اصفهان متولد شد. فعالیت استاد بهرام در رشته معماری در سال ۱۳۳۳، با شاگردی در کنار استاد میرزا گنج‌بر در مسجد جامع اصفهان قسمت جنوب شرقی (تعمیر مقرنس گچی صنفه حکیم) آغاز شد. وی بعد از مدتی به شاگردی پدر درآمد و در مسجد جامع شروع به کار کرد و در هجده سالگی، زیر نظر استاد رضا الیکی و استاد حسین

۱. معرفی خاندان الیکی: نسب استاد بهرام الیکی به استادکاران معماری سنتی اصفهان می‌رسد. طی مصاحبه‌های شفاهی، اطلاعاتی درباره خاندان الیکی و شماری از استادکاران این خاندان به دست آمد که به اختصار به این شرح است:

بزرگ خاندان الیکی، مرحوم استاد غفار است که در دوره پهلوی اول و دوم، یکی از معماران برجسته اصفهان بوده است. متأسفانه با همه جستجوها و مصاحبه با استادان فن، اثری از ایشان شناسایی نشد. به گفته استاد بهرام الیکی، احتمالاً استاد غفار در ساختن کارخانجات نساجی اصفهان و دیگر آثار شاخص دوره پهلوی در اصفهان فعالیت داشته است. مرحوم استاد رضا الیکی، فرزند استاد غفار، در سال ۱۲۸۰ در محله دردشت اصفهان چشم به جهان گشود. وی از همان دوران کودکی، شاگردی در رشته معماری را نزد پدر شروع کرد و اگرچه تحصیلات رسمی نداشت، محاسبات ریاضی موردنیاز رشته معماری را به‌طور حسی و در حد مطلوب می‌دانست. تخصص استاد رضا عمدتاً در زمینه اجرای پوشش‌های طاق و به‌خصوص اجرای تویزه و کاربندی بوده است. اسناد سازمان میراث فرهنگی و مصاحبه با صاحب‌نظران و استادکاران نشان می‌دهد که خاندان‌های سنمار، منشی، زهره، مصدق‌زاده و الیکی، بیشترین فعالیت‌های مرمتی را در مسجد جامع اصفهان در دوره معاصر داشته‌اند (قاسمی سیجانی و دیگران، ۱۳۹۴).

نظم و انضباط، ابتکار عملی و خلاقیت، دقت در کار، رعایت صداقت و امانت در کار، توجه به نفس و محتوای کار، سخاوت در تعلیم، مهارت‌های معماری سنتی و پای‌بندی به اصول و مبانی شرعی، از خصوصیات اخلاقی استاد رضا بود. استاد رضا هفت فرزند (پنج پسر و دو دختر) داشته که سه تن از آنان، به راه پدر رفته‌اند؛ حسین، غفار و بهرام که از شروع کار در کنار پدر بودند و در مرمت و ساخت‌وسازهای زیادی با او همکاری کردند. در حقیقت، آن‌ها تجارب پدر را پس از او در کارهایشان به کار گرفتند و توانستند خدمات ارزنده‌ای برای میراث فرهنگی انجام دهند (قاسمی سیجانی، ۱۳۷۶-۱۳۹۶، مصاحبه با بهرام الیکی).

حسین الیکی متولد سال ۱۳۰۹ است که از کودکی وارد حرفه بنایی و معماری شد. وی از حدود سال ۱۳۳۵ به خدمت میراث فرهنگی درآمد و در مرمت بیشتر بناهای اصفهان از جمله مسجد جامع اصفهان، مدرسه چهارباغ، مسجد جامع عباسی، حمام رهنان، حمام خسروآقا، مسجد آقانور، منارجنبان و... همکاری داشت. استاد حسین، بعد از بیست سال فعالیت در سازمان میراث فرهنگی، به خدمت اداره اوقاف درآمد. ساختمان اداره اوقاف (در خیابان آب ۲۵۰ اصفهان)، یکی از بناهایی است که وی در ساخت آن مشارکت داشت.

معارفی (استاد بزرگ معمار و مرمت گر اصفهان در دوره پهلوی اول و دوم)، طاق بازار مسگرها (میدان نقش جهان) را مرمت کرد و بعد از اتمام طاق زنی بازار مسگرها، به عنوان استاد کار مستقل، مشغول به کار شد. «این هنرمند فرهیخته پس از فراگیری فنون مرمت نزد استادکاران ایرانی، به درجه استادی دست یافت و سپس، در سال ۱۳۵۳ موفق به اخذ مدرک عالی مرمت از دانشگاه مرمت "ایزمنو" کشور ایتالیا گردید» (سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری اصفهان، <http://www.isfahancht.ir/Fa.aspx?p=245>).

وی از سال ۱۳۵۶ به استخدام دفتر فنی «سازمان ملی حفاظت از آثار باستانی» درآمد و در سال ۱۳۸۱ بازنشسته شد، اما سال‌ها همکاری خود را با سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی، گردشگری و دیگر سازمان‌ها و نهادهای متولی مرمت و احیای میراث فرهنگی، به طور مستمر و مؤثر ادامه داد. به گفته استاد بهرام الیکلی، وی زیر نظر استاد حسین معارفی، آندره گدار (André Godard)، اوجینیو گالدیری (Eugenio Galdieri)، برانو جنیتو (bruno Jenito)، امبرتو شرآتو (Umberto Scerrato) و دکتر باقر آیت‌الله‌زاده شیرازی، در مرمت بیشتر بناهای تاریخی اصفهان مشارکت داشته است. سرانجام، استاد بهرام الیکلی در سال ۱۳۹۷ درگذشت.

از مهم‌ترین اقدامات ارزشمند اجرایی استاد می‌توان به مرمت این بناها اشاره کرد: مرمت مسجد جامع زواره (۱۳۳۷)، مرمت مسجد جامع اردستان (۱۳۳۷)، مرمت منارجنبان (۱۳۴۱-۱۳۴۲)، مرمت مسجد علی عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ (۱۳۴۳)، مرمت مسجد جامع عباسی (از ۱۳۴۹ تا پیش از وفات)، مرمت بنای آتشگاه (دهه پنجاه)، مرمت بازار جنوبی میدان نقش جهان (۱۳۵۰، ۱۳۵۴ و ۱۳۵۹)، مرمت کاخ عالی‌قاپو (۱۳۵۱)، مرمت حمام رهنان (۱۳۵۴)، مرمت بازار مسگرها و دواتگرها (۱۳۵۵-۱۳۵۶ و ۱۳۵۹)، مرمت پل خواجه (۱۳۵۷)، مرمت خانه‌های تاریخی سوکیاس و داوید در

اصفهان (۱۳۵۷)، مرمت سی و سه پل (۱۳۵۸)، مرمت پل مارنان (دهه شصت)، مرمت مسجد جامع اصفهان (همراه با استادان خاندان سنمار، ۱۳۶۷ پس از بمباران صدام تا پیش از وفات)، مرمت مدرسه سلطان سنجر (۱۳۸۶-۱۳۹۵)، مرمت خانه سرهنگ وثیق (دهه هشتاد)، مرمت بخشی از خانه‌های امام جمعه اصفهان، مرمت بخشی از خانه عباس بهشتیان، مرمت مدرسه صدر خواجه و مدرسه چهارباغ، امامزاده اسماعیل و... (قاسمی سیچانی، ۱۳۷۶-۱۳۹۶: مصاحبه با بهرام الیکی؛ قاسمی سیچانی و هاشمی، ۱۳۹۰).^۱

۱. در زمان حیات و پس از فوت استاد الیکی، چندین مراسم بزرگ داشت به همت مسئولان و هنرمندان حوزه هنر و معماری برای ایشان برگزار شد. در ادامه، به بعضی از مستندات و مراسم‌های یادبود این استادکار چیره‌دست اشاره می‌شود:

- به نقل از روابط عمومی اداره کل میراث فرهنگی استان اصفهان، مراسم یادبود درگذشت استاد الیکی و پاسداشت خدمات ارزشمند این استاد پیشکسوت هنر مرمت، پنج‌شنبه مورخ ۲۸ اردیبهشت و هم‌زمان با روز جهانی موزه، در مکان مسجد تاریخی امام علیه السلام اصفهان واقع در میدان نقش جهان از ساعت ۹:۳۰ الی ۱۱ صبح با حضور دوست‌داران میراث فرهنگی دیار نصف جهان برگزار شد (خبرگزاری ایمن، ۱۳۹۶/۲/۲۷، کد خبر: ۳۰۳۳۲۶).

- در روزنامه اصفهان زیبا (محقق، پژوهشگر تاریخ اسلام) به تاریخ ۱۳۹۶/۲/۲۸، مقاله‌ای به قلم محمدحسین ریاحی، با عنوان «به مناسبت هفتمین روز درگذشت معمار بزرگ اصفهان، مرحوم استاد بهرام الیکی: معماری دقیق و هوشمند» به چاپ رسید. در این مقاله، نویسنده به بیان ویژگی و نقش استاد الیکی در مرمت آثار تاریخی اصفهان پرداخته است (روزنامه اصفهان زیبا، ۱۳۹۶/۲/۲۸، ش ۲۹۳۱).

- وبگاه رسمی تخت پولاد اصفهان به معرفی خاندان الیکی از جمله استاد بهرام الیکی پرداخته است.

<http://takhtefoulad.ir/%D9%81%D8%A7%D8%B1%D8%B3%DB%8C/Mashahir?ItemId=1232>

- در جشنواره ملی تجلیل از خادمان میراث فرهنگی و صنایع دستی کشور که در تاریخ ۱۳۸۷/۶/۱۰ در سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کشور برگزار شد، از سوی رئیس سازمان از استاد بهرام الیکی، مرمت‌گر بنا، تجلیل شد (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۸۷/۶/۱۰). گفتنی است این سازمان به وزارت خانه تبدیل شد.

- مقاله‌ای با عنوان «مستندسازی تکنولوژی ساخت مناره‌های آجری با پله یک‌طرفه، برگرفته از مصاحبه با بهرام الیکی معمار و مرمت‌گر اصفهانی» توسط ناهید هلاکویی و رضا رحیم‌نیا نوشته شد. در این مقاله، محققان درصدد مستندکردن دانش و تجربه این مرمت‌گر اصفهان در زمینه فناوری ساخت مناره بوده‌اند.

<https://civilica.com/doc/851483/certificate/pri>

شماری از تقدیرنامه‌های استاد: ۱. دریافت تقدیرنامه از مدیریت حوزه‌های علمیه استان اصفهان؛ ۲. دریافت تقدیرنامه از رئیس سازمان میراث فرهنگی کشور؛ ۳. دریافت تقدیرنامه از رئیس حوزه علمیه حجت؛ ۴. دریافت تقدیرنامه از دانشگاه هنر اصفهان و فصلنامه معماری و ساختمان (ر.ک: پیوست).

یافته‌های پژوهش

(مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای در معماری سنتی از منظر استادکار بهرام الیکی)

در این بخش، خلاصه‌ای از مصاحبه‌های صورت گرفته با استاد بهرام الیکی (طی سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۹۶) و عبارت‌هایی از سخنان ایشان که تحلیل محتوا شد و به استخراج مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای از منظر ایشان منتج شد، در جدول (۱) ارائه می‌شود:

جدول (۱): تحلیل محتوای مصاحبه با استادکار بهرام الیکی

ردیف	واحد تحلیل (متن مصاحبه)	مقوله (کدهای اساسی و کلیدی)	مؤلفه
۱	تنها چیزی که باعث می‌شود یک کار بدون دردسر و مشکل اجرا شود، این است که طرف باید خداشناس و معتقد به خدا باشد. اگر فرد به خدا معتقد باشد، کم کاری نمی‌کند و به قول معروف، کار را حرام نمی‌کند، اما در دوران کنونی می‌گویند اگر با کیفیت کار کنیم، صرف نمی‌کند. ما وقتی سر کار می‌رفتیم، کار را با «بسم‌الله» شروع می‌کردیم و در حین کار هم ذکر می‌گفتیم. هنرمند باید با خدا ارتباط داشته باشد و خدا را ناظر بر خود بداند، نه اینکه فکر کند همه چیز دست خودش است. وقتی ورودی مسجد شاه اصفهان را نگاه می‌کنی، می‌بینی معمار خدا بی‌امرزش، استاد علی‌اکبر بنا، با اینکه همه چیز تمام بوده است، بعضی از ستون‌های سنگی ورودی را نیمه‌تمام گذاشته تا نشان بدهد کار بی‌عیب و نقص، فقط کار خداست.	- پرهیز از کم کاری و حرام نکردن کار - شروع کار با نام خدا و ذکر گفتن در حین کار - ارتباط هنرمند با خدا - خدا را بر خود ناظر دانستن	توکل به خدا و نفی انسان‌مداری

ردیف	واحد تحلیل (متن مصاحبه)	مقوله (کدهای اساسی و کلیدی)	مؤلفه
۲	اعتقاد به خدا باعث می‌شد هنرمندان به هر دینی که باشند، اصول را رعایت کنند. کار هنرمندان و استادکارانی که بیشتر مرمتی بود، ایمان و حوصله می‌خواست. نگاه صرفاً مادی به کار، مانع رشد هنرمند می‌شود و او نمی‌تواند یک کار ماندگار خلق کند. اگرچه انسان به واسطه کارش ارتزاق می‌کند، اما باید کار را وسیله‌ای برای کسب روزی حلال و نزدیکی به خداوند در نظر داشته باشد.	- پرهیز از نگاه مادی به کار - نگاه به کار صرفاً به منزله وسیله کسب روزی حلال - نگاه به کار به منزله وسیله نزدیکی به خدا	تلقی عبادی از کار
۳	چون هنرمندان سنتی، خداشناس بودند، کار را به نحو شایسته، محکم و درست و بی‌غل و غش انجام می‌دادند و اگر یک آجر هم قرار می‌دادند، این آجر دقیقاً در همان نقطه‌ای که باید باشد، مستقر می‌شد، اما امروز کار روی حساب نیست. امروز فقط به فکر تمام کردن کار هستند و از کار می‌زنند. بیشتر استادکاران قدیم، از روی علاقه کار را انجام می‌دادند و به فکر این نبودند که کارشان رازود تمام کنند و یک کار دیگر بگیرند؛ برای همین، کار را درست و اصولی انجام می‌دادند. من هم به ادامه‌دادن کار پدرم علاقه داشتم و از سیزده سالگی نزد او مشغول به کار شدم و الان افتخار می‌کنم که شصت سال است این کار را می‌کنم و سرم بلند است که خانه‌های خدا و مسجدهای زیادی را مرمت کرده‌ام. استادکاران قدیم، نشان درست بود و به این فکر بودند که کاری که انجام می‌دهند، خیری به دیگران برساند. پس، سوی از اینکه چه دینی داشتند، کار را درست انجام می‌داند و همین باعث ماندگاری کارشان می‌شد. در زمان قدیم، هر کس با توجه به هنر و مهارتی که داشت، از جایگاه خودش راضی بود و همیشه کار می‌کرد و نمی‌خواست یک‌شبه ره صدساله برود و زیر پای کسی را خالی کند.	- انجام کار به نحو شایسته - انجام کار بی‌غل و غش - پرهیز از این تفکر که صرفاً کار تمام شود - علاقه به کار و ماندگاری آن - پشتکار داشتن	اتقان در عمل و پشتکار

ردیف	واحد تحلیل (متن مصاحبه)	مقوله (کدهای اساسی و کلیدی)	مؤلفه
	اخلاق در جایگاه خودش مفید است و کار را پیش می‌برد. یک هنرمند، یک استادکار باید با مردم مدارا کند. باید در مواجهه با مردم گشاده‌رو باشد و اگر کار خیری برای کسی از دستش برمی‌آید، دریغ نکند؛ مثلاً وقتی دانشجویها و کارمندان میراث فرهنگی یا هر کسی که سؤالی دربارهٔ ساخت یا مرمت یک بنا دارد، پیش من می‌آیند، با خوبی، جواب سؤالات آن‌ها را می‌دهم.	- مدارا با مردم - گشاده‌رویی با مردم - ارائه اطلاعات و پاسخ به سؤالات مردم	رأفت و محبت با مردم
۴	در زمان قدیم وقتی ساختمان می‌ساختند، حق همسایه را مراعات می‌کردند؛ اولاً معمار و شاگردانش دقت می‌کردند مزاحم ناموس مردم نشوند و وسایل کارشان در راه مردم و همسایه‌ها نباشد. معمار طوری طرح می‌داد که در و پنجره‌های ساختمان به خانه‌های اطراف، دید نداشته باشد.	- عدم مزاحمت برای همسایگان و عابران - رعایت حریم خصوصی همسایگان	رعایت حقوق مردم در ساخت بنا
۵	در گذشته، معماران سعی می‌کردند بنایی بسازند که به مردم خیر برساند و نیازهای آن‌ها را برطرف کند، برای رفاه مردم کار می‌کردند؛ مثلاً خانه باید آرامش روحی به انسان بدهد؛ ناودان‌های خانه‌های قدیمی جوری ساخته می‌شد که زمان بارندگی، صدای شرشر آب، فرد را از خواب بیدار کند و عظمت خداوند را موقع باران به او نشان دهد. تدبیر این‌ها کار معمار بوده است، اما الان بیشتر معماران مادی‌گرا شده‌اند و ساخت بنا را مثل کیسهٔ پول نگاه می‌کنند.	- خیررساندن به مردم در ساخت بناها - توجه به فطرت و طبیعت انسان در ساخت بناها	توجه به روحیات انسان در ساخت بنا

ردیف	واحد تحلیل (متن مصاحبه)	مقوله (کدهای اساسی و کلیدی)	مؤلفه
۶	محیط‌های کاری قدیم، پر از احترام و اعتماد متقابل بود و همین باعث می‌شد بتوانند در کنار هم کار کنند. در زمان قدیم، قول مرد از هزار سند، معتبرتر بود و کسی بی‌اجازه سر کار ناتمام استاد کار دیگر نمی‌رفت.	- عمل به قول و اعتماد به یکدیگر - احترام و رعایت سلسله مراتب در کار	احترام و اعتماد متقابل در محیط کار
۷	در زمان قدیم، اگر کسی را سر بنایی می‌بردند و کاری از او می‌خواستند که وارد نبود، می‌گفت کار من نیست و کار فلانی است، اما الان همه ادعا دارند ما همه چیز بلدیم و همین باعث شده در شهر اصفهان، بناهایی تاریخی را ببینیم که مرمت شده‌اند، ولی کاش نمی‌شدند.	- پرهیز از قبول کار بدون داشتن تخصص لازم برای آن - بی‌ادعابودن	تعهد به تخصص در حرفه
۸	پدرم، استاد رضا، تعریف می‌کرد: در زمان قدیم، وقتی استادی می‌خواست برای یکی از امامزاده‌ها گنبد بسازد، مدت زیادی می‌رفت زیر گنبد مسجد علی می‌خوابید و فقط به گنبد نگاه می‌کرد تا بتواند برای ساختن گنبد جدید از آن الهام بگیرد. حتی هر استاد کاری هر چند وقت یک بار، سری به مسجد جمعه می‌زد و هنر معماران و استادکاران قدیمی را خوب می‌دید و برای طراحی‌های جدید، الگو می‌گرفت. می‌گفتند اینجا را آدم‌های باخدا و بزرگ و همه چیز تمامی ساخته‌اند. مسجد جمعه، پاتوق همه هنرمندان و استادکاران و معماران اصفهان بوده است.	- الهام از آثار معماران و استادکاران گذشته - احترام و تواضع در برابر استادکاران - مسجد جامع، پاتوق و فضای آموزشی برای معماران	توجه و بهره‌گیری از معماران و معماری گذشته
۹	گذشته مثل حالا نبود؛ باید شاگردی می‌کردی تا کار یاد می‌گرفتی. پدر خدایا مرزم با اینکه استاد کار بود، ما را می‌فرستاد نزد استادان دیگر تا کار یاد بگیریم. من هر چیزی که بلدم از پدرم و بقیه استادها یاد گرفتم. علاوه بر رابطه پدر و پسری، رابطه استاد و شاگردی داشتیم.	- شاگردی کردن نزد استادان فن - انتقال تجربیات از پدر به پسر	پایبندی به نظام استاد-شاگردی

ردیف	واحد تحلیل (متن مصاحبه)	مقوله (کدهای اساسی و کلیدی)	مؤلفه
۱۰	استادکاران در گذشته، به هر کسی کار یاد نمی‌دادند؛ آن‌ها فوت‌وفن کار را فقط به کسانی آموزش می‌دادند که طالب و شایق به یادگیری و حرفه‌آموزی بودند و استعداد و توانایی لازم را داشتند. آن‌ها برای آموزش به افرادی که طالب یادگیری بودند، وقت صرف می‌کردند؛ همان‌طور که امام علی <small>علیه السلام</small> می‌فرماید: «زَكُوَّةُ الْعِلْمِ بَدَلُهُ لِمَسْتَحَقِّهِ؛ زکات علم، بخشش آن به شخصی لایق و مستحق است».	- شناسایی استعداد شاگردان - صرف وقت برای آموزش به شاگردان مستعد و مشتاق	صرف وقت برای شناسایی استعداد شاگردان
۱۱	استادکاران قدیمی در عین اینکه خوش‌خلق و گشاده‌رو بودند، جذبه و اقتدار لازم را برای شاگردانشان داشتند و شاگرد از استاد خود حساب می‌برد و بدون هماهنگی با او کاری نمی‌کرد. یک وقتی شاگرد پدرم بودم؛ می‌خواستند بازار مسگرها را سقف بزنند، مشغول به کار شدیم، اوایل کار بود که اشتباهی کردم، پدرم دورتر ایستاده بود و اشتباه من را متوجه شد، او با جذبه‌ای که داشت به من فهماند که اشتباه کرده‌ام و باید دقت کنم.... یک بار هم پدرم من را فرستاد پیش یک استادکار دیگر. وقتی آنجا رفتم، گفت: برای چی اینجا آمدی؟ گفتم: معمار گفتم. گفت برو روی پشت‌بام، آجرها را جمع کن. ما هم که می‌خواستیم کاری یاد بگیریم، در چهلستون روی تیرهای بنایی خوابیدیم و از سوراخ سقف دیدیم که استاد چه کار می‌کند. همان ترس از استاد باعث می‌شد، شاگردان، خیلی خوب تربیت شوند.	- رعایت توأمان خوش‌خلقی و اقتدار و جذبه استاد در قبال شاگرد - گوشزد کردن اشتباهات کاری به شاگرد به‌طور غیرمستقیم و با نشان دادن جذبه	دافعه و جاذبه توأمان در تربیت شاگردان

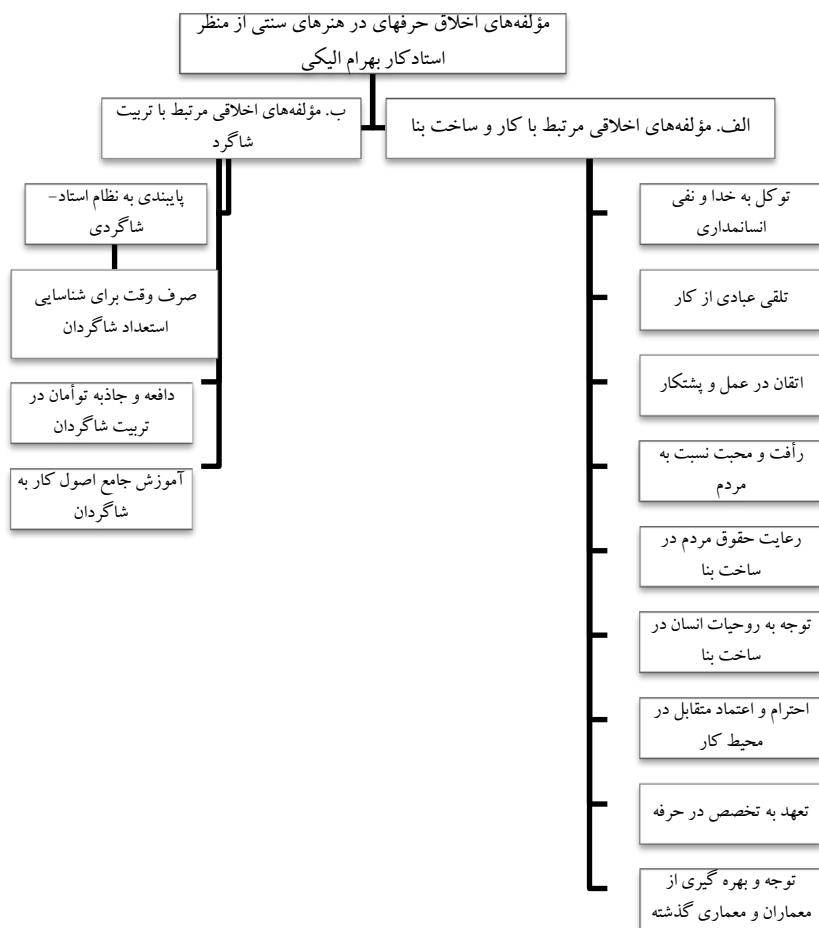
ردیف	واحد تحلیل (متن مصاحبه)	مقوله (کدهای اساسی و کلیدی)	مؤلفه
۱۲	یک استاد کار باید اول خودش خم و چم و اصول کار را بلد باشد و بعد، آن اصول و ملزومات کار، مثل نظم و سکوت را جامع و کامل به شاگردان آموزش دهد.	- آموزش فنون تخصصی کار به شاگرد - آموزش ملزومات کار نظیر نظم و سکوت به شاگرد	آموزش جامع اصول کار به شاگردان
۱۳	معمولاً شاگردان استاد کارها، پسرها یا دامادهاشان بودند و فوت و فن نهایی کار را فقط به آنها می گفتند. بعضی از استادکاران در گذشته، با هم در رقابت بودند و تمایل چندانی به آموزش شاگردان غریبه نداشتند؛ انگار که دوست نداشتند کسی روی دست آنها بیاید.	- حفظ اسرار صنفی و عدم آموزش به غریبه‌ها - حفظ نظام استاد و شاگردی به صورت خانوادگی	حفظ اسرار حرفه‌ای در نسل‌ها

مؤلفه‌های استخراج شده از متن مصاحبه‌های استاد بهرام الیکی، عبارت‌اند از:

۱. توکل به خدا و نفی انسان‌مداری؛
۲. تلقی عبادی از کار؛
۳. اتقان در عمل و پشتکار؛
۴. رأفت و محبت با مردم؛
۵. رعایت حقوق مردم در ساخت بنا؛
۶. توجه به روحیات انسان در ساخت بنا؛
۷. احترام و اعتماد متقابل در محیط کار؛
۸. تعهد به تخصص در حرفه؛
۹. توجه و بهره‌گیری از معماران و معماری گذشته؛
۱۰. پابندی به نظام استاد-شاگردی؛
۱۱. صرف وقت برای شناسایی استعداد شاگردان؛
۱۲. دافعه و جاذبه توأمان در تربیت شاگردان؛
۱۳. آموزش جامع اصول کار به شاگردان؛
۱۴. حفظ اسرار حرفه‌ای در نسل‌ها.

دسته‌بندی مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای استخراج شده از منظر استاد بهرام الیکی محقق این مؤلفه‌ها را در دو گروه اصلی: الف) مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با کار و ساخت بنا و ب) مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با تربیت شاگرد، تقسیم‌بندی نموده که در تصویر (۲) ترسیم شده‌اند. شایان توجه است که مؤلفه «حفظ اسرار حرفه‌ای در نسل‌ها»، اگرچه از نظر استاد الیکی، از ویژگی‌های بعضی از استادکاران معماری سنتی تلقی شده است، اما چون یک مؤلفه اخلاقی مثبت و قابل توصیه نیست و ایشان نیز آن را مطلوب نمی‌دانست، در زمره مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای ارائه نمی‌شود:

تصویر (۲): مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای از منظر استاد بهرام الیکی

در ادامهٔ مبحث، شماری از مؤلفه‌های به‌دست آمده از مصاحبه‌های استاد
الیکسی، برای رعایت شرط اختصار، به نظریات اندیشمندان حوزهٔ اخلاق
مستند می‌شود:

فرامرز قراملکی، یکی از صاحب‌نظران حوزهٔ اخلاق، دربارهٔ مؤلفه «توکل به خدا
و نفی انسان‌مداری» معتقد است: «معماران و طراحان، به‌طور مستقیم و غیرمستقیم با
اقدامات شخصی خود در قالب افراد، شرکت‌ها و سازمان‌ها، در تولید فضای
معماری و شهرسازی مؤثرند.

تأثیرات معماران در ابعاد اخلاقی معماری را می‌توان در ساخت یک بنا، یک
شهر و فراتر از آن، در سامان‌دهی محیط‌زیست انسانی پیگیری کرد. یک معمار باید
دارای تعهدات اخلاقی باشد تا بتواند با تمرکز بر مسئولیت حرفه‌ای و رضای الهی در
خدمت منافع عمومی و انسانی باشد. بر مبنای نظام اخلاق اسلامی، ملاک
نهایی خداست و هر رفتاری که مقرب به او باشد، فضیلت است» (فرامرز قراملکی،
۱۳۸۸، ص ۱۸۰).

سلطانی و ندیمی، دو تن از اندیشمندان حوزهٔ معماری، معتقدند برای
داشتن محصول معماری مطلوب، به معمار پاک‌دل و بااخلاق، نیاز است. بررسی
معماری و شهرسازی سنتی و هم‌سویی معماران و معماری سنتی با ارزش‌ها و
هنجارهای اخلاقی می‌تواند تأکیدی بر این موضوع باشد (سلطانی و ندیمی،
۱۳۹۷، ص ۲۱).

لذا مطالعهٔ ارزش‌های اخلاقی و معنوی حاکم بر معماری سنتی را می‌توان الگویی
شایسته در تدوین اصول اخلاقی برای حرفهٔ معماری دانست؛ زیرا نمود ارزش‌های
اخلاقی را در زندگی و ساختار فضایی و کالبدی بناهای سنتی می‌توان به چشم دید
(پورمند و همکاران، ۱۳۹۴؛ ولی‌زاده اوغانی، ۱۳۹۷).

در زمینه مؤلفه «تلقی عبادی از کار»، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «عبادت هفتاد جزء است و بهترین آن‌ها، کسب روزی حلال است» (کلینی، ۱۴۲۹ق، ج ۹: ص ۵۴۲). در مکتوبات صنفی نیز به این اصل تأکید شده است. در زمانی که رواج فتوت و جوانمردی در ایران به اوج رسیده بود، در آیین فتوت، هر صنف و پیشه‌ای را به تفصیل بیان کرده بودند و هر کس هم حرفه‌ای نداشت، هنگامی که وارد سلسله فتوت می‌شد، می‌بایست پیشه‌ای اختیار کند (ندیمی، ۱۳۸۶).

درباره مؤلفه «رعایت حقوق مردم در ساخت بنا»، در فتوت‌نامه بنایان می‌خوانیم: «اگر پرسند که کدام خصلت بنایان بیشتر به کار آید، بگو: حیا؛ چرا که حیا و چشم پاک داشتن از خصلت‌های جوانمردان است و بخصوص بنایان را به کار آید که چون بر کار بالا روند، چشم پاک دارند و در خانه دیگران ننگرند و هرگز چون بر کار باشد، به اطراف ننگرد و آنچه بیند، چشم پوشد» (خان‌محمدی، به نقل از آقاشریفیان، ۱۳۹۱).

سهروردی در فتوت‌نامه خویش در باب «نظارت استاد بر شاگرد» می‌گوید: «استاد باید همواره در اندیشه شاگرد باشد؛ چه او حاضر باشد چه غایب. اگر از شاگرد خطایی در فتوت سر زد، صاحب [استاد] در حالی که سر و چشمش به زیر است، باید به او بگوید:

این خطا و سهو از تو در وجود آمد. در هر مقام که باشی، مرا حاضر دان که دیده دل و چشم و گوش و خاطر و همت ما سوی توست و در هر مقام که باشی، به حرکات تو حاضر و واقفیم. اگر استادی این دوستی را نداشته باشد، استاد نیست، بلکه فقط به معنای مجازی، استاد است. اگر استادی نسبت به سهو خطای شاگردان بی‌اعتنا باشد، دیگر حقی بر گردن ایشان ندارد. باید همواره در اندیشه آموزش شاگرد باشد» (صراف، به نقل از آقاشریفیان، ۱۳۹۱).

درباره مؤلفه «توجه به روحیات انسان در ساخت بنا»، در مقاله‌ای آمده است: «هنر و معماری ایران، از دیرباز دارای چند اصل بوده که به‌خوبی در نمونه‌های این هنر نمایان شده است. این اصول چنین هستند: مردم‌واری، پرهیز از بیهودگی، نیارش، خودبسندگی و درون‌گرایی. مردم‌واری، رعایت تناسب میان اندام‌های ساختمان با اندام‌های انسان و توجه به نیازهای او در کار ساختمان‌سازی است. در معماری ایرانی، تلاش می‌شده کار بیهوده در ساختمان‌سازی نکنند و از اسراف پرهیز می‌کردند» (FIDIC - Code of Ethics, 2010).

نتیجه‌گیری

اخلاق حرفه‌ای، گونه‌ای از اخلاق کاربردی است که مسائل اخلاقی‌ای را که توسط هنرمندان، شاغلان فنون و حرفه‌ها نظیر پزشکان، وکلا، کارگران و... تجربه می‌شوند، بررسی می‌کند و به دنبال مطالعه و فهم مبانی ارزش‌ها و الزامات حرفه‌ای و مسئولیت اخلاقی فرد بوده و در دو حوزه معرفتی و اجرایی، قابل طرح است. مطالعه آثار گذشته و پیشینه تاریخی، فرهنگی و دینی ما حاکی از آن است که اخلاق حرفه‌ای در ادوار مختلف مورد توجه بوده است، لیکن غفلت از آن در دوران معاصر، یکی از آسیب‌های جدی مشاغل گوناگون است.

از این رو، پژوهشگر در این تحقیق، در صدد بوده است تا مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای را در حوزه معماری سنتی از منظر استادکار بهرام الیکی، به عنوان استادکار و مرمت‌گر شاخص در حوزه معماری سنتی و منبع تاریخ شفاهی معماری سنتی ایران، به روش کیفی (مطالعه پدیدارشناسی) و از طریق تحلیل محتوای مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و نیز با استفاده از اسناد و منابع و بازدید از کارگاه‌های مرمتی وی استخراج کند. این مؤلفه‌ها در دو دسته:

الف) مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با کار و ساخت بنا

ب) مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با تربیت شاگرد تقسیم‌بندی شد.

یکی از مؤلفه‌ها در دسته مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با کار و ساخت بنا، «توکل به خدا و نفی انسان‌مداری» است. از منظر ایشان، مقام توکل در هنر یعنی همه چیز خداست و جز او چیزی نیست و شاید مهم‌ترین تفاوت هنرمند متعهد مسلمان با هنرمند معاصر غربی همین باشد. در تفکر انسان‌مدار غربی، محور امور انسان است و هنرمند، در مقام بازنمایی‌کننده اندیشه اجتماعی، همین تفکر را در آثار هنری به نمایش می‌گذارد. توکل معمار سنتی در او ایجاد آرامش می‌کند و این آرامش در قالب آثار به مخاطب منتقل می‌شود.

آرامش موجود در معماری سنتی، محصول آرامش قلبی هنرمند بوده که این آرامش می‌تواند معلول توکل به خداوند باشد. همچنین، به اعتقاد بهرام الیکی، توکل به خدا، خودخواهی را از وجود استاد کار سنتی دور می‌کند.

یکی از مؤلفه‌های اخلاقی مورد توجه استاد بهرام الیکی در دسته مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با تربیت شاگرد، «پابندی به نظام استاد-شاگردی» است. شیوه استاد و شاگردی، یکی از کهن‌ترین نظام‌های آموزشی در حوزه هنرهای سنتی است که طی هزاران سال تجربه، به تربیت نیروهای متخصص و هنرمند در تمام حوزه‌های هنرهای سنتی به‌ویژه معماری پرداخته است.

این نظام آموزشی، بر اساس سلسله مراتبی استوار بوده که به‌نوعی بیانگر مهارت تجربی و تدریجی بسیاری از هنرهاست. در این نظام آموزشی، هنرآموز ضمن فراگیری مهارت، با بسیاری از مضامین اخلاقی به‌ویژه تهذیب نفس آشنا می‌شود. احترام به پیشکسوت و تلاش و ممارست در راه هنرآموزی و همچنین، یادگیری خصایل اخلاقی حسنه در کنار مهارت، از جمله ویژگی‌های نظام استاد و شاگردی است. نظام آموزشی استاد و شاگردی، تمام ارکان آموزش هنرهای سنتی را به تدریج و بر اساس عشق، ممارست و تمرین و ظرفیت‌های ذاتی فرد، به هنرجو منتقل می‌کند. بر این اساس، در نظام استاد و شاگردی یک دوره زمانی خاص مانند دوران کارشناسی یا کارشناسی ارشد در نظام کنونی مطرح نیست؛ بلکه ممکن است کسی با گذشت دو یا سه سال، به مرتبه بالاتر ارتقاء یابد و دیگری سال‌ها در همان مرتبه باقی بماند.

به گفته استاد کار الیکی، اجرای نظام استاد-شاگردی صحیح و اصولی، یک اصل اساسی اخلاقی در فرآیند آموزش معماری است که چند شاخصه دارد:

الف) وقت گذاشتن استاد برای شناسایی استعداد و توانمندی شاگرد؛

ب) بهره‌گیری از جاذبه و دافعه توأمان در تربیت شاگرد (قاطعیت و محبت)؛

ج) آموزش کامل فنون حرفه‌ای و ملزومات کاری مانند نظم، سکوت و... به شاگرد.

کتاب‌نامه

۱. آقاشریفیان، مهرداد (۱۳۹۱)، *سنت‌های اخلاقی در هنرهای سنتی - اسلامی با تأکید بر سنت‌های آموزشی، طرح پژوهشی، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.*
۲. آهنگری، فرشته (۱۳۸۶)، «پیشینه و بنیان‌های اخلاق در ایران و جهان»، *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*، ش ۳ و ۴، ص ۱۱-۲۲.
۳. اسدی، لادن، آیدین سعیدی و امیرحسام بیگ محمدی (۱۳۹۵)، «لزوم پایبندی و تعهد به اخلاق در معماری»، *فصلنامه پژوهش در هنر و علوم انسانی*، ش ۲، ص ۵۹-۶۶.
۴. بلخاری، حسن (۱۳۸۹)، «پیشینه یونانی آرای حکمای مسلمان ایرانی در نسبت میان هنر و اخلاق»، *مجموعه مقالات اخلاق کاربردی در ایران و اسلام*، به همت احد فرامرز قراملکی، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی. ص ۱۱۷-۱۴۵.
۵. پایا، علی (۱۳۸۶)، «اصل همه مطلب تو: نگاهی به مسئله اخلاق دانشگاهی؛ روشنفکر دانشگاهی ارگانیک»، *مجله اطلاعات حکمت و معرفت*، ش ۱۶، ص ۵۲-۵۵.
۶. پورمند، حسنعلی و همکاران (۱۳۹۴)، «بررسی نمود ارزش‌های اخلاقی در معماری سنتی شهرهای کویری ایران (نمونه موردی: شهر یزد)»، *فصلنامه جامعه پژوهی فرهنگی*، سال ۶، ش ۲، ص ۵۹-۸۸.
۷. پیشوایی، حمیدرضا و مهرداد قیومی بیدهندی (۱۳۹۲)، «خاک و خرد؛ تأملی در شأن معماری در مثنوی معنوی»، *فصلنامه مطالعات معماری ایران*، ش ۳، ص ۱۷-۳۶.
۸. حق‌شناس و همکاران (۱۳۸۳)، *فرهنگ معاصر هزاره (انگلیسی-فارسی)*، تهران: فرهنگ معاصر.
۹. خبرگزاری ایمننا، ۱۳۹۶/۲/۲۷.

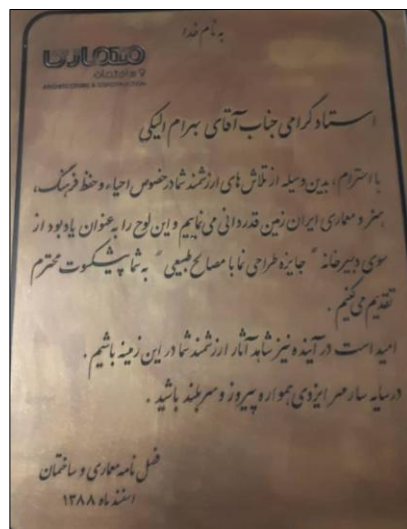
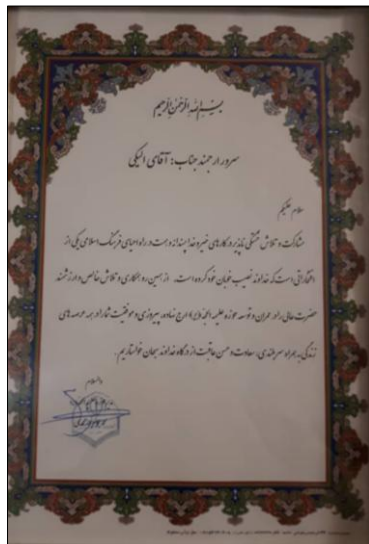
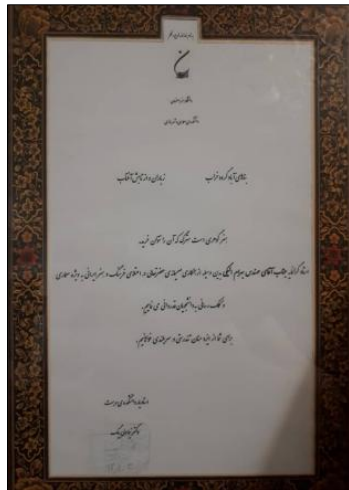
۱۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۸۷/۶/۱۰.
۱۱. دهخدا، علی اکبر (۱۳۸۵)، لغت نامه، تهران: دانشگاه تهران.
۱۲. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۲۳ق)، مفردات الفاظ القرآن، تحقیق صفوان عدنان داوودی، قم: شریعت.
۱۳. رحیمی، لیلا (۱۳۸۷)، «آموزش اخلاق در هنر معماری»، مجموعه مقالات سومین همایش آموزش معماری، قابل دسترسی در وبگاه سیویلیکا: <https://civilica.com/doc/851483/certificate/prin>
۱۴. روزنامه اصفهان زیبا، ۱۳۹۶/۲/۲۸.
۱۵. سلطانی، مهدی و هادی ندیمی (۱۳۹۷)، «رساله‌های تذکره‌بنیان و تذکره‌الابنیه؛ راهی به سوی ذهنیت معمار سنان در معماری»، مجله صدف، ش ۸۲، ص ۵-۲۵.
۱۶. صادقی، هادی (۱۳۸۷)، «اخلاق هنری و هنر اخلاقی»، ماهنامه آینه خیال، ش ۸، ص ۳۰-۳۲.
۱۷. صادقی‌پی، ناهید (۱۳۸۸)، «تأملی در معماری سنتی»، مجله صدف، ش ۴۸، ص ۷-۱۶.
۱۸. صفایی‌پور، هادی (۱۳۹۴)، فهم معماری سنتی از منظر معمار سنتی (مستندسازی منابع شفاهی معماری سنتی ایران؛ نمونه موردی: بررسی اندیشه‌ها و تجربیات خانواده رضایت)، طرح پژوهشی، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
۱۹. فرامرز قراملکی، احد و دیگران (۱۳۸۸)، مجموعه مقالات اخلاق حرفه‌ای در تمدن ایران و اسلام، تهران: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
۲۰. فرامرز قراملکی، احد (۱۳۹۶)، اخلاق حرفه‌ای، تهران: مجنون.
۲۱. قاسمی سیچانی، مریم (۱۳۷۶-۱۳۹۶)، مصاحبه‌های شخصی با بهرام الیکلی در مدرسه تاریخی سلطان سنجر، مسجد جامع اصفهان، مسجد جامع عباسی و... .

۲۲. قاسمی سیجانی، مریم و ماهرخ هاشمی (۱۳۹۰)، «مصاحبه شخصی با استاد بهرام الیکمی در خانه تاریخی امام جمعه»، *ماهنامه دانش‌نما*، ش ۱۹۱ و ۱۹۲.
۲۳. قاسمی سیجانی، مریم، فاطمه قنبری و محبوبه قنبری (۱۳۹۴)، *فهم مسجد جامع اصفهان از منظر معماران و استادکاران سنتی*، طرح پژوهشی، اصفهان: دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان).
۲۴. کلینی، محمدبن یعقوب (۱۴۲۹ق)، *الکافی*، قم: دار الحدیث.
۲۵. معین، محمد (۱۳۸۶)، *فرهنگ فارسی معین*، تهران: زرین.
۲۶. نازی دیزجی، سجاد، محسن وفامهر و احمدرضا کشتکار قلاتی (۱۳۸۹)، «اخلاق در معماری»، *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*، سال ۵، ش ۳ و ۴، ص ۱۰۵-۱۱۴.
۲۷. ندیمی، هادی (۱۳۸۶)، *کلک دوست: ده مقاله در هنر و معمار، اصفهان: سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان*.
۲۸. ولی‌زاده اوغانی، محمدباقر و الناز وفایی پورسرخابی (۱۳۹۷)، «اخلاق و ارتباط آن با معماری»، *مجله اندیشه معماری*، ش ۴، ص ۱-۱۸.
۲۹. ولی‌زاده اوغانی، محمدباقر (۱۳۹۷)، «نمود اندیشه‌های اخلاقی-حقوقی در طرح معماری خانه‌های سنتی ایران»، *نشریه مدیریت شهری*، شماره ۵۳، ص ۲۷-۴۴.
30. FIDIC - Code of Ethics (2010), Available at: <http://www1.fidic.org/about/ethics.asp>. Access d:7 Aug. 2010.
31. *Webster's new world dictionary of the English language [Book]* (1998), editor in chief David B. Guralni, Mashhad: vaqafi.
32. <http://www.isfahancht.ir/Fa.aspx?p=245>.

پیوست:

اخلاق / چهلم / زمستان ۱۳۹۹

References

1. Aghasharifian, Mehrdad (2012), *Ethical Traditions in Traditional Islamic Arts with Emphasis on Educational Traditions*, Research plan, Tehran: Research Institute for Culture, Art and Communications.
2. Ahangari, Fereshteh (2007), "Background and Foundations of Ethics in Iran and the world", *Journal of Ethics in Science and Technology*, No. 3 & 4, p. 11-22.
3. Asadi, L. Saeedi, A. & Beik Mohammadi, A. (2016), "The need for adherence and commitment to ethics in architecture", *Journal of Research in Arts and Humanities Sciences*, No. 2 p. 59-66.
4. Bolkhari, Hassan (2010), "Greek Background of Iranian Muslim Sages' Opinions on the Relationship between Art and Ethics", *Collection of Articles on Applied Ethics in Iran and Islam*, By Ahad Faramarz Gharamaleki. Tehran: Institute for Social and Cultural Studies, p. 117-145.
5. Dehkhoda, Ali Akbar (2006), "Dehkhoda Dictionary". Tehran: Tehran University.
6. Esfahan Ziba Newspaper, 2017/5/18.
7. Faramarz Gharamaleki, Ahad & others (2009), *Collection of Articles on Professional Ethics in the Civilization of Iran and Islam*, Tehran: Research Institute for Social and Cultural Studies.
8. Faramarz Gharamaleki, Ahad (2017), *Professional Ethics*, Tehran: Majnoun.
9. FIDIC - Code of Ethics (2010), Available at: <http://www1.fidic.org/about/ethics.asp>. Access d:7 Aug. 2010.
10. Ghasemi Sichani, Maryam & Hashemi, Mahrokh (2011), "Interview with Master Bahram Oleiki in the Historical House of Imam Juma", *Journal of Daneshnama*, No. 191 & 192.
11. Ghasemi Sichani, Maryam (1997- 2017) *Interview with Master Bahram Oleiki in Soltan Sanjar Historical School, Jameh Mosque of Isfahan, Jameh Abbasi Mosque and*
12. Ghasemi Sichani, Maryam, Ghanbari, Fatemeh & Mahboubeh (2015) *Understanding of the Jameh Mosque of Isfahan from the Perspective of Traditional Architects & Masters*, Research plan, Isfahan: Islamic Azad University of Isfahan Branch (Khorasgan).
13. Haghshenas & Partners (2004), *English- Persian Contemporary Dictionary Hezareh*, Tehran: Farhang Moaser.
14. <http://www.isfahancht.ir/Fa.aspx?p=245>.
15. Iran's Metropolises News Agency, 2017/5/17.
16. Islamic Republic's News Agency, 2008/8/31.
17. Koleyni, Muhammad Ibn Ya'qub (2008), *al-Kafi*. Qom: Darolhadis.
18. Moin, Mohammad (2007), *Moin Encyclopedic Dictionary*, Tehran: Zarin.
19. Nadimi, Hadi (2007), *Kelke doost: 10 Articles in Art and Architecture*, Isfahan: Cultural Recreational Organization of Isfahan Municipality.
20. Nazi Dizji, S., Vafamehr, M. and Keshtkar Ghalati, A. (2010). "Ethics in Architecture", *Journal of Ethics in Science and Technology*, 5th year, No. 3 & 4, p. 105-114.
21. Paya, Ali (2007), "Your main point; A Look at the Issue of Academic Ethics; Organic Academic Intellectual", *Journal of Wisdom and Knowledge Information*, No. 16, p. 52- 55.
22. Pishvaie, H. & Ghayoumi Bidhendi, M. (2013), "Soil and Wisdom; A Reflection on the Dignity of Architecture in Masnavi Manavi", *Journal of Iranian architecture Studies*, No. 3, p. 17-36.
23. Poormand, Hassanali and Partners (2015), "A Study of Ethical Values in the traditional Architecture of Desert Cities in Iran (Case study: Yazd city)". *Journal Sociological cultural studies*, No. 2, p. 59- 88.
24. Ragheb Isfahani, Hossein Ibn Mohammad (2002), *Mofradat Alfaz al-Quran*, Research: Safwan Adnan Davoodi, Qom: Shariat.
25. Rahimi, Leila (2008), "Teaching Ethics in Architecture", *Proceedings of the Third Conference on*
26. Sadeghi, Hadi (2008), "Artistic Ethics & Moral Art", *Journal of Mirror of Imagination*, No. 8, p. 30-32.
27. Sadeghiphey, Nahid (2009), "A reflection on Traditional Architecture", *Soffeh Journal*, No. 48, p. 7-16.
28. Safaeipoor, Hadi (2015), *Understanding of Traditional Architecture from the Perspective of the Traditional Architect (Documenting Oral Sources of Traditional Iranian Architecture; Case study: The survey of the thoughts & Experiences of the Rezayat Family)*, Research plan, Tehran: Research Institute for Culture, Art and Communications.
29. Soltani, Mehdi & Nadimi, Hadi (2018), "Tazkerat al-Banyan and Tazkerat al- Abnieh Treatises; A Path to the mindset of Mimar Sinan in Architecture", *Soffeh Journal*, No. 82, p. 5-25.

30. Valizadeh Oghani, M. (2016), "Manifestation of Ethical & Legal Ideas in architectural Design of Iranian Traditional Houses", *Journal of Urban Management*, No. 53, p. 27-44.
31. Valizadeh Oghani, M. and Vafaei Poorsorkhabi, E. (2018), "Ethics and its Relation to architecture", *Journal of Architectural Thought*, No. 4, p. 1-18.
32. *Webster's new world dictionary of the English language [Book]* (1998), editor in chief David B. Guralni, Mashhad: vaqafi.